

Улегерлиг корум-чурум дээш

Сиген кезилдези — хуннун айтыры

КӨСТҮГ КЕЗЕК АМ-ДАА ӨШПЭЭН

БЫЖЫГ ЧЕМ - СУУРНУ ТУРГУЗАР

Чөөн-Хемчик кожуунда корум-чурум үрээр, кем-хөкөөк үүлдүр, мал-маган оорлар чоруктар коңуч дүңкүрүлгү байдалы турсукай. Ону чагырдыр сорууга-биле Чазак Баштыяныц орадакчыы В. В. Кара-Сал, республиканы Иштики хо-рөкөрөт яамыныц сайды С. С. В. Монгуш, ТР-ниц прокурору А. П. Дамба-Туурак баштаан 20 хире ажилдакчылар хоорай, суур-ларды үнүүшкүнерин кылган. Апаа нитини-биле 100 хире шагда ажилдакчылар киришкен. Үнүүшкүнер кылырныга 15 автомашинаны быжылгаан турган. Апаа кожуун чагыраанын ажилдакчылары бүдүктүнери кыды-бээр чоруктары баштап келген. Ол үнүүшкүнер июнь 24-тен 30-ге чедир уламчылаан.

каш-ла кижжи келген, чамдык албан черлериниц, бүдүрүлгө, организацыйларыц удуртукчулары бешти келбей берган. Оон чыдагаанынчаан ук хурады сонгаралаткан. Чүү дээр боор, сөөлү уде Чадаана хоорайныч чурт-чылары хурал-суглаалардан холбоо калган дие хөөредиг бонус боор. Даргалар кээр-ле, хей-ле доктаал, шитинир черегин саавырлары аас, саавыраан кырынга кылыл-да турар, хорек кырында оларныц боттангы турары хоорайтан. Бичанган чада-накчалар хурал-суглаалар-дан шылап, ырмааырап кал-ганы ол боор.

А. Ооржак, С. Чудум ды-надылары кылган. Чамдык удуртукчулар кылган-ажыл-дарынга хамаарыштыр, то-даргай түнөөлөр кылбайн, доора өскөр «аскыман» чоруй баары дыка эшөөк чорду.

Республиканыц колхоз, совхозтары, коллективниц бүдүрүлгелери 1996 чылдык белек эвес кыжын шы-даанга, чурттан эртен. Чамдык ажил-агыйлар удуртукчуларыц даанган хөөрөөгө ээ-харысылга чогуунд болаш нитиниц малыга четчир саныг ситен-лирибидки шыдагалаларыц, моонданыры багы эртин, эвөөк эвес баш шээр баа бода, мал-дарын чидиргелерге тааварышкылаан. Чыдык эртеннистер чогуур түнөөлү үндүрүп, он-чүдүр буну хөөрлериниц кедээ ажил-агый бүдүрүлгелери малыц 1996—97 чылдык кыжылда эртен үелерден кулаулатпайн, улам өстүрер талаан-биле дөрт сорулгаар салдыган болгай. Бичанган ситен-лирибидки, чулуктуг чемерици куртамырал аламыкса, кыштык аагы мал-маган өстүрерине шантык калын шыдаван.

Тургузунан он бир бөлүк барык бир недела иштинде сумуларга элөө ажилдары кылып чоруткулаан. Деминг хөдөлшкүнериниц түнөө-линде яныз-бүрү улуг-бичи хөөрөктери тодаралды, ко-рум-чурумга хамаарыштыр чон ортузунга суртаал ажил-дары баа кылдыгынын маада демделген болду. Моон мурунда билимийин, тола-раттырмай берган чамдык хөөрөктери ажилдык тыпкан боор турар. Мал оорларын туулу, дүң-чүндөс чамгыт арага садыр тижөөк «адрес-терин» «алган», оларга ха-маарыштыр шыгымыч чур-гааны кылып, чамдыктарын торагытпаан. Билде «салды-жыры» суур бүрүзүндө бары толоргай илерөөн. Ара-галакчылык кол органи-зацыйлары олар боор турар. Оруктарга транспорт аймаан доктаалып, хыналдаларын кылган. яныз-бүрү чыла-гаанынчаан хажыдыкчыны-тар баа бар болтулаан. Оларын арамындан «эвен-гиз» дындыр берген чола-дыр туттуруп, торагалар-дарын алтылаан, арай «тер-гиденерге» оон-лаа аа-рышкылыг кеземчелерин оонаган.

Кожуунда тургустунуп келген аажок дүңкүрүлгү дүвөрчиг байдалга хама-арыштыр кожуун чагыраанын даргазы С. Д. Ондар башкыры эртинерин. Апаа Иштики хөөрөкөт яамыныц сайды С. С. В. Монгуш, Аныяктар яамыныц сайды А. Санчат, рес-публика эмгелестиниц нар-колог эмчици Т. Ширинжик олар оорускан.

Бо үнүүшкүнер үечинде Чырагыга күштөөшкени, Ий-меге аар кеминг хөөк үлгө-лөргө болтулаан. Баян-Чала, Төвө-Хая сумуларынга хама-арыштыр шыгымыч чутаны баа кылган. Чыраа Бажы суурга омоннар дүңкис ша-карта чоруй турар, үлгүтүр барлаарында салдын сор алган барган. Ий талыныча караваан оларын бажы-наан, бирөөнү үндүрүп са-лыпкан. Бо баа бажымыч билдирмесе, харымыч чок эл-ден тывызык боор турар.

«Тилелге» совхозтуң ажил-чиликери нитиниц малыга быжыг чем-суурну тургузар талаан-биле ам кандыг хөмчөлгөр ап чорударын планна алганын номчуку-ларга тааныштырары-биле ажил-агыйлар директору Валерий Мунаевич Мон-гушка ужуражып, кыска чутаа кылган.

Тывага Өрттен камгаладың 70 чылы

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ЧАА ҮЕ-ЧАДАЗЫ

Кижилерин ажил-чорудулаанын кандык-даа талаан хөгжүлденич чаа уламышкыны баш удуур көөр. «Өрт-биле демсөөрүниң күтүө хөм-чөгөрүн организацыйа дугайында» декретте 1918 чылдык апрель 17-де ат салдыган, Россияныч Чаааның бо кемчээ Тывага өрттен камгалады организацыйларына улуг идиги берген.

Тывага өрттен камгаладың 70 чылы. 1926 чылда ТАР-нын Биче Хурал Президиуму 1926 чылдык июль 15-те өрткө удуур командалы тургузар дугайында айтырманы шиттирделген. Өрттен камгал-дал командалык Кызмалдык коммунал ажил-агыйның чанынга он баштай органи-зацыйлаан. Өрт командалык чамгыс калт ыш бааныга, Ленин болган Чудум ку-думчуларыныц белдирген турган. Команда сулуг до-каарлар сөөртүр 4 төрөгөй (кыжын шанактыг), хол-биле ажилдакчылар наастарыг, 12 кижилги турган. Өрт-командаларын тургусуу-даа, оон дайынчылары мергел-дин эки билбес болганын ол-лар өөренишпаал, ажил-даа ужурга талаангыч өвөр-лөнгөн айтыры артык эвес. Команданын техниктиг бер-ришкенин конок өрттерин билдирген ажууриниң дур-жулгазы бамык чок туга-ла. Кызылда хей яныз бажының улугу уламчылап тур-ган. Биле бажыныч төжөөк-ге чедир өрттерин, аар үр-жуктарыч тааварыштып келген. 1932 чылда ий калт бажын, арагын сөөлөктү шөөриниң каармазы долу-гу-биле өрттерген. Оон оор-да ий калт өрттөгү электиг станцияны, чунар-бажын өрттөгөн.

Өрткө удуур камгалады чамгыс ай, шиттинген икигер-техниктиг албан че-ри аларган. Автоцистерналар, автонаастар, авточалдар, автопархылаа... Амгы үениң порохок чажар автомаши-назы, шытан, газтан тыныш камгалаар приборлар, от-тан камгалаар костюмнар, оон-лаа мнай сайырачтай техника — бистин чепсөөс аларган. Чогуур техниктиг бааза, мергежилди специа-листер, оперативтиг албан болган профилактика дур-жулгазы бисте бар.

«Тилелге» совхоз эртен чылдык нитиниц малыга быжыг чем-суурну тургузар талаан-биле ам кандыг хөмчөлгөр ап чорударын планна алганын номчуку-ларга тааныштырары-биле ажил-агыйлар директору Валерий Мунаевич Мон-гушка ужуражып, кыска чутаа кылган.

Улуг-биче бажынар өрт-терин, каража-когаралга че-дир турарын, оон иштинде кижилериниң от-көскө арте-рин, амы-тыныкчан чарлык турарын көргөш, ТАР-нын Биче Хурал Президиуму өрт командалынын составын 16 кижичи чедир өстүрер, өрткө удуур дружиналарыны объек-тилерге тургузар, чон орту-зунга пропаганда болган агитация чорудар талаан-биле тускай доктаалды ху-дулаан алган. Ий өрт маши-назын чорудуп бээр дуга-инда дилегин СССР-ниң НКВД-ге (ИХУК) киңөгөн.

Өрттен камгалаа ажил-дакчылары — старшина Чот Монгуш, сержант Чырык-Караж Ондар, биче сержант Александр Юхонго Ала-чурттуу Улуг дайынына киржип, маадырлыг тулуш чөгөөн.

1932 чылда ТАР-нын өрткө удуур камгалаа органи-зацыйына улуг чаартылга берган. ТАР-нын Сайыттар Чөвүлели 1932 чылдык ноябрь 2-де Кызылдын өрт командалык хоорайнын ком-мунал ажил-агый эргелдин-ден алырган, ТАР-нын ИХЯ-нын эргелчине, шилчипкеш, шеңгилде дугайында тус-кай доктаалды хулуоп алган. Өрт шөөриниң санын 28 ки-жи чедир өстүрөн. 1938 чылда ажилдаа киңер үжүрүлгү турган өрт депозит-тер бажыныч дүгөн туга-рыч баа айткан.

«Тилелге» совхоз эртен чылдык нитиниц малыга быжыг чем-суурну тургузар талаан-биле ам кандыг хөмчөлгөр ап чорударын планна алганын номчуку-ларга тааныштырары-биле ажил-агыйлар директору Валерий Мунаевич Мон-гушка ужуражып, кыска чутаа кылган.

Шуурмак школанында 160 өөреникчин 14 дээш, 7 тус-кай ортумак эртемниң баш-кы килдрал өөренип, кижжи-лид турар. Оларын ара-мында бириг категорияны — 3, ийги — 10 баа үлгү өөренилгенин тергенин 3 бажы бар. Өөреникчилериниң 25 хууар өрсе дылдыг. Башкы каллар-биле бүтүн ханыртырган, хары-лаа өрткө өөренилге чылында эгелен, аягы дылы бая өөренип турар алаан. Ий-де он класска чедир ийги-лидле көчүрү башкы Бар-вадов Адамчынов Саяа баш-кымыз эгелден. Амгынында аягы дылдык ному элдин, пөс, келер өөренилге чыды-да ном-биле хандырылганы чедип алыр дөш болум ажилды чорудар мен.

Өрттен чыдын ортумак

Школа болгаш амыдырал

САГЫЛГА-ЧУРУМГА КИЖИДИР ДЭЭШ...

школаны 7 кижжи бооскан чу-е. Красноярскаын сай-хөс коллегияны бир. Кызылда олимпын курьянлар чин-лешинче ий агоорук техникумуны ий. Тывынын курүне университетиниң беле-леткек курулуны бир до-укуч өөренип кирген. Бир дооузкучуве Зынада Пыга-некко төрөш школанында улуг вокалылап ажилдап, суурда буттуле оюн-тоглаа, концерттерге, кижжэлгере башкарыкчылап келген ки-жи. Уран ачулге сундулуг организацыйа талаттып.

болгүмүнерине, яныз-бүрү спортку секцияларга өөр-еникчилер илешкелги ки-ржи турурлар. Эте кластар (Л. В. Чорбан) математика (Т. В. Херте), орус тил, ли-тература (Л. К. Дожики) башкыларынын методиктиг каттыжымчылары үе-тү-недиг ажиллап келген. Эте класс башкылары Лю-лида Заверткина, Аяна Хурдулек, күп-культура баш-кымы Владимир Бугаев, өөренилге эргелчиси Гали-на Кыч-оол олар чогаалгы-чы, вычөөмакай, сагымыч, тыягытыр езу-биле ажил-дап турарлар.

Дожуваыны киңирген үлү-гү үлүгү улуг. Кожуунга эртен математика, биология ойм-паалаларына 9 кластын өөреникчилери Эртине Биче, омон Марина Воробьева, Ольга Мурчинова илешкей-лиг кирип, шаныла-мактал-га чөткөгөн. «Хамна-ра-96» көрүлгө бистин школанын бичи бөлү бир-дичи чери алаан. 4-ку класс-чылар Чыгыс Тараагы, Ай-гул Сарылар, үшкү класс-чы Чимис Тараагы рес-пуб-лика көрүлгөсине киңир эртен чөтөп алгылар.

Михаил ХЕРТЕК, Шуурмак школаның ди-ректору.

«Бодунуң күзел-биле» халашкан

Тыва Республиканың кур-делерадиокомпанияның удур-тукчузу болган оон кол-лективиниң аравыга барык ийи чыл дургузунда улам-дыккан чөрдүдө уламчы-Телевидение болган радиокомпанияның даргазы Ана-толий Серен Россияныч Телевидение болган радио-компанияның федерал-дамчылыгының удуртукчу-су В. В. Лаутункин дужаа-лында 1996 чылдык июль 17-де эгелен хосталыр.

бан-дужааларындан хостаар дугайында саналды Тыва Республиканың Чааа бо чылдык февральда Россияныч Телевидение болган радиомаччылыгының та-лаан-биле федералдыг ал-банының удуртулузынга кириген. Ол федералдыг ал-банын ажилдакчылары ТР-ниң Чаааның доктаалы-на хамаарыштыр Тыва-ның куртелерадиокомпания-ның ажилын хыяп көргөн.

ПАРЛАЛГА АЛБАНЫНЫҢ ДЫҢНАДЫ

Чурталга бажынарын тударына капитал салыш-кынары чок, өр-шире кө-вүдөө болган социал айты-рылгар чидилгенге байдал турбузе, бистин чамдык удуртукчуларымыс күрүс-кени күсүл-биле улуг өрткө-тиг коттеджилери болган квартиралары боттарынга калжар арга-биле турутуп ап турар деп хомудалын ижерген, килеңээшкенин илгерилгезен кызылчыларын

тиниг болган Кызыл хоорай чагыраанын чанында Контроль болган күрүне-эрге-хоойлу эргелдерини удуртукчулары кирген. Олар хамкытын мурунда «чагы-рыкчыларыны» джир квар-тираларын туттуруп турары-ны хоойлуга джугур азы дүшүшөни хынаар болган бодунуң түнөөлүн Президент туугулары кылдыра, архи-тектураның болган санитар хай-араларын чутула чур-думнарын болган норма-чи-жөктерин канчар сагааны хыяп көөрүнү, тодаргай-ларын өргөжөк чутула-ны Ш. Д. Ооржак оонаал демделген. Хыналда болаа недела лугузулда доостур болган он түнөөлү барым-даллап турган, чогуур тү-нөөлү кылдыр. Бичаарга рес-публиканың девискээринге туугу эрге-чагырааны дээш органигарын оон эр-тен, кылдылары хоржөк дээр аи бези билдирген.



ХЕМНИГ ЧЕРНИНГ ЫНАКШЫЛЫ

Чечен тугаа

(Тончуу, Эгеям № 81, 85, 88, 91 «Шында»).

Сайлык баштайгы үдө чугаага ургучу «дэрга» деп сөстү ажылап турган болса, сөөлгү үдө оозун шуут ажыдап, «силер» деп сөстү бенин чугаага ховар хергелээр болу берген. Кым-даа, кым-даа дийки, хен-зигийне дурт сынын-даа болса, ажыл дээр эр улустар артык кызымаккай, шыламын Эзир-оолду магадаткан. Агроном сактырга, оон амы-дыралыгың үеи чүгүе хову-ла иш-биле, паромунг кежи-биле долдуган ышкып сандыгар. Осе үдөр бир-ле хос ажым чок-даа турган-ыг.

«Ынак сен бе?» деп айты-рым чангыс катал салгам,

ок төвөр кадай айтыра-рында динимең. Ө-бү-дө-нүн чурттагызы хунер сол-чуп, аялар-биле адактапты чоруп олурган. Эзир-оолду харым ынак сен бе? деп ай-тырыг болуп дүвүредип өгө-лөдө. Дүдө, хундус чок ооң сагымжыдан паромчу кым Сайлык үмөстөң. Оон амын-дыралыгың чокта саар-ыкталар, салым-чолуунг оруу ол кым чокта, мунгаш-талы бээр ышкып сагымды-рар аларган.

Бөгүн сөөлгү паром кежири ол. Оон-биле Эзир-оол биле Сайлыктын аразы чакса чедир кыраар. Чок, ынак үдө-дө Эзир-оол сактып-сеткилип шыгжап ап шыдаас. Ону бо сөөлгү кежиге шынтыр-ла деп, кыл болан алган агрономунг кел чыдары ол. Паром эриктен шымчеп

чорупканда, Эзир-оол паром-чу кымтын чаныга чедип келгеш, ынак чок туруп бер-ген. Кым-даа сурат, чангыс сөс-даа эртпөө. Каа-Хемниң ол-бо эриктен чүчү-дө, кым-даа көзүбөөң. Паром хем ортузунга келгенде, Эзир-оол Сайлыктын паром башкарып турган колдарын-дыр бодунуң мөге алышта-ры-биле сегирип алгаш, паромунг ууну агымга дорттай долдуган. Агым-биле унаан-лан паром хемниң деп-тал ортузунда, чангыс черде туруунан.

Эзир-оол хунедир хем кы-ларына турган кымтын кол-дорунун ынак чыгып, хоог боорун кайчы билди, анаа таалап, Сайлыктын мага-бо-

дун бодунче чайгаар чыра-тыртыкан.

Сайлык агрономунг колла-рынын айы-биле кезек бар чыкпаш, мөнөөн ышкып сурт кылгаш, колдарын ушта сокпаш, турган чери-ден согуналдыр халый берген. Уруг уг-биле паром-нуң эриниче маннап бар чорда, Эзир-оолдун ийн-чү шурашкыны мангырт чед-ди, оон мөгө-шыраак хол-дары паромчу кымтын бичиң мага-бодунг болунче хаар-тырга берген. Сайлык иш-кириниг ыглай бергеш, чугааланган.

— Чок, черде шыдаас мен, Байлаң-оолду уттуң шыдаас-тыр мен. Арым суг-лауг Каа-Хем мен керүп ту-

румда, ынакшылым алгаш барган болгай. Ам бо хемге ынакшылым өскүр, сзөн чы-лымг кускапта турары мөнөз кайгамчыктыг хемниң мур-нунга өчкөч тур, Эзир. Ол дөш мени буруудатка.

Кымтын «Байлаң-оол» деп сөзү Эзир-оолга кандыг-бир аар согушкун дег болган. Ол көжүй берген, ынак чок турса-даа, кускаптал кыс-ты салбаан. Сайлык-биле салымы бо хем эриниче бүт-төзү билгеш, бичиң сайлык кунуң күчүң эзир кунуң теп алган баары ышкып болуңун ховуңг чуртунче шак бо-ла кускап-биле ону ол салбайн, алгаш барык-саан.

Сайлыктын чаагын куду карак чакы дамдалап, ма-та-боду дүвүредип дидиреп

«Хемниг черини Байлаң-биле салым коштуумаанла, хову черини Эзир-биле аас-кежи түтүчү салым турган өвөөсө. Сайлык сени, сай-лык күшү, эзирниң теп ал-гаш баары дег, төрөөң че-римче, төрөөң делгемг хову-мче алгаш баар мен» деп болап, Эзир-оол паромчу кым-ты улам дынзыг кускаптаан.

Ийн чалының кускапта-жыкпаш, кырыла турары паром күсүк хемниң ортузун-да ол-бо ийн эринтиң кайы-лаа чартыгыче баарыга фе-лея чангыс черде агым айы-биле чайганы турган...

Кара-оол НАТШИИ-ООЛ.

ӨГБЕЛЕРИМ ӨРТЕМЧЕЙИ

(Эпитафия)

Өгбелерим, төрөлдөрүм адын шыгжаан өскөн-төрөөң Тываама бир хемчигеш бар.

1. Какпак көк дээр, хардыг сыннар дөлеминде Калдыр-Уку, Хомду ышкып, Дөй-Шөл бо-дур. Алдын хун оон эртенниң-не сиртин шоар, Ажарда-даа, кезжонниң-не херел чажар. Өгбө, өскө, кым-лаа дийки, мында чевөр Ору чыдар болганында багай чурал аан.

2. Үе-шанада эзи дайын-даканчарлаан, Үдө-шүндө барганмында кавчип билди. Мага-болуң көкүчү чөргө шөвөрлөрүн Маадир кижи айтып, чагаан баа матат... Өскөн-балар орум акы болган маана Өйлөп-өйлөп доктааш кыныр чачылдыг мен.

3. Ак чабө соңда, чөлөөң дөнү куржактыкан, Агы, чашпан шалың сиптиң, айбас чөлөөң. Азымг кастаан, инек-дөшпө янычар сорун, Ажай-бурул даглармын сагымталым. Бо-ла казы базырмын, хорумнарың Потопов-лаа, Грач-аа! шинчи төптөөң... Моон каш-ла бырыстаадыр кижик көжө, Болвакыже, төөгү шыгжап чыдар болайың. «Кавкаста дег, унуч, чингис, чаа үглөөң, Кайла-ла-бир чадымнарда чажыт орду Кайы дүптөн чурук, бижик-биле байлак Кайгамчыктыг бо чуртта канчан таан чок болду?!» Бичаар болап, дүңе туржук, хундус бенин Бизда-хаа дүжөй бөрүм өргөзгөрүн Дарийги-биле душчуп, тажызы дег,

4. Тавында-ла хөөржигин таалай ийик... Чөрик орау эжин чайгаар ажытканым — Чөкө, калың өрөөң, эр-сеп, чөпсөк чок дээр! Смылда дег хой-от чырык карактарга Чылдырыктап, чыжыр алдың, көчүчү саар! Арбын аш-чөп, сүксүн — ширээ, донга савай, Амчан, чыды арай чыктың, билиңмиз боор. Бажының сур булгунуң сөсөрлөйне Бажымдан-лаа удуз чирим, катар турар. Кудай ажа, делгем, чырык сонга тырта Хува, коңга дүрүдүг-лаа чөкчөк берген. Дарийги, мен оларлардан айбас алгам. Даңкаар, чүг дег, салдан унуп, селгүстөр бис. «Бо-ла Монгун-Хайыракан, Ширээ ишти Болд чөтпөс өндүр кола болу-лаа бээр. Чажыт, хыл дег, көвүргүлөр, чала дамчаан, Шамбалага тутчуп чорда, могоан боор мен: Аржаан сугга Оран эзи артыган чүл, Айвааштын, тоолчургу сад, дуганнарда Чөлөөң тырткан дөргүч-хорай кырып, ам бо Черимге дээр үдөң дег бол, чырык кыдым!... Курбустуңуң адын кирбик шөйгөн хуну Күлбүртүшүшан, сонгаар, кос дег, чуулгакта, Көдөк мөңгүн кырылда чыбар саарып, Херелдерим менче чажып турар болду».

5. Дүжүмдө куу шөлчүгөңе шырга янын Дүгү чидир таптап шырылан бистинг өйдө Өргүжирөөн хөөрдө хамык өгбөлөргө Эпитафия — шүлдүм сомнал, хунук ор мен. Белдир-кода! чөвөөң ачам өскөсөңдөр, Мени ажыр ийи акым — суурже тырта. Авам, улуг угбам база өгө хавыс Аймак-терел мортунда — моон каш-ла базым... Арканымыс салгап улап, маңды чорда. Ашак мөң-лаа атым бажы хояр шак көр. Дөң-Шөл ынак дөжөк, сыртым алпаргыже, Төрөөң черже аян-чорум уламчакарың. Сөглөң кааин: төртүтүңөң, Сөөк-даа салыр хөрүзүм бо. Чөк дег агы — айыс, шыгалам, Чөк чүк хуну — мөңгө чүлөң.

6. Көртүк кара бууларлар дег чөлөгелер Кежонниң ынак хунуң баалактар, Ак тун Монгун-Хайыракан, сында овам. Аймаам унчө мөгөйгилөөң, айтпаштың...

7. Л. П. Потопов, А. Д. Грач — Тываның, оң иштинде Монгун-Тайганың, төгү тураскааларың шинчилээринг Улуг улуг-хуузуң кириген, делегей чергелиг эртемдейнер.

8. Эпитафия — хөөр чогаалы.

9. Белдир-кода — мында Кызыл хоорай.

10. Дүжүмдө куу шөлчүгөңе шырга янын Дүгү чидир таптап шырылан бистинг өйдө Өргүжирөөн хөөрдө хамык өгбөлөргө Эпитафия — шүлдүм сомнал, хунук ор мен. Белдир-кода! чөвөөң ачам өскөсөңдөр, Мени ажыр ийи акым — суурже тырта. Авам, улуг угбам база өгө хавыс Аймак-терел мортунда — моон каш-ла базым... Арканымыс салгап улап, маңды чорда. Ашак мөң-лаа атым бажы хояр шак көр. Дөң-Шөл ынак дөжөк, сыртым алпаргыже, Төрөөң черже аян-чорум уламчакарың. Сөглөң кааин: төртүтүңөң, Сөөк-даа салыр хөрүзүм бо. Чөк дег агы — айыс, шыгалам, Чөк чүк хуну — мөңгө чүлөң.

11. Көртүк кара бууларлар дег чөлөгелер Кежонниң ынак хунуң баалактар, Ак тун Монгун-Хайыракан, сында овам. Аймаам унчө мөгөйгилөөң, айтпаштың...

12. Л. П. Потопов, А. Д. Грач — Тываның, оң иштинде Монгун-Тайганың, төгү тураскааларың шинчилээринг Улуг улуг-хуузуң кириген, делегей чергелиг эртемдейнер.

13. Эпитафия — хөөр чогаалы.

14. Белдир-кода — мында Кызыл хоорай.

ЧОГААДЫКЧЫ ШКОЛА

● МОСКВА. (РосИТА — СИА). «Ча аттар» деп ачы-буян чедир делегей программавын стипендиаттары — анык музыканттыларын, туруучуларың болгаш шүлдүчүлөрүң чайгы үдө аякылдар беш дугаар чога-дыкчы школавы Сузаль хо-райда ачкыттыңан. Уд-дө-төңин хоонун хоорай анык талантыдыгылары бо чылмың улг улаа хүлөөң ап турар. Чайгы үдө аякылдар чога-дыкчы школанын баштай-гызы Литвинцы Палагаа ку болган Бракык ашты-кы чурттардан. Россиядан ачкыттыңан. Бо улаада Чок-200 ажыг оолдар, кыстар чагаайжыды туттуңган ала-чылар бажынардында чүгө мага хандыр дыштың ап-рында ашкыда, боттаның профессионалдыг денелниг бедилер аралыг болур. Ол ышкып Москва консерва-торияшың, Гнесин аттыг му-зыка академияшың, даш-тыкы чурттардан чалатты-рып келген суратлыг башкы-ларын кичөөлөрүңе би-ли-мергежилин бедилер.

АВАМ ЧЕВЭЭ

Элегия

Ийн караам сооббаанда, Ияг чүрөөм сооваанда, Аас хүнүм апкалакка Авам өдбөс, дираг чорур.

С. Б. Шюрбю.

Бо-ла болгай, Кызыл-Шат. Эргелгэ чажымда эгелөөш, эдегер ашак болукөмгө че-дар болан чеже эртпөөң, дүш-пөөң дээрл аан. Хонаш-кым-таан-лаа моон ырак эвөс. Хунуң хой каларлар оларым деп болур. Бичалажык бо бичиң үтүгү-үтүгү кымыл хая-ларың шат мээң эң эргим болган чок. Оон кажан-лаа эриктес мен Чүгө дие, бо шаттын баарында мөөң хун-дугу ынак кижилерим авам, хоймер думам, улуг акыларым мөңгө үгүзүң улуг чыдарлар. Чамыкта мынчар шүлдүктөй бөрүм бенин бар: Бүрүлчиг кезек шатка Бүрүлчиг биле келген Төрөлдөрүм чөлөг-хөөрү Дөмөкүсү Кызыл-Шатым.

Устүдө чугаалан-ла бо-ла-гай мен, улуг акыларым хөөрдөрү мында деп. Оларны авам, думам-биле кожа сал-баан. Өргү тыва өү ыдыг дээр, чангыс өг-бүдөңдө үг-төң улусту кожа кады ажа-вас дег. Оон башка сүдө-сүвөңиң катгымың дем-нөшөң, аа-коңага хай-ба-чыттыг уржук халдады бол-дур дээр. Бизда хаа ужу-р-ла турган боор.

Улуг акымы Сыгытты дээр, шынап-ла, сыгыртты хөөмөйлөс олурла, кыску эг-кың үсөңдө шына-ла болдур ийин. Оон ол уран таланты аныга мөгөйбөөң тыва кижик чок диваме хөөрдүг эвөс. Бодум бенин тыва радикал меңгө чыгыттың дээр. Оон кайгамчыктыг «Кара-Дуруа-ны» Кызыл хоорайдан эвөс, а бо Кызыл-Шат кырылап ажукун үнүп, бүгү Тываже тарап турганзың.

Вирээниң — Сылымчы дээр.

Кажан ол дээтик сарыг сым-ды туруп алгаш турда, дес-кен хушпаш шоруу-ла. Чүгү-рук-Саралазын мувупкып, молдурдуң оора төрөпчелен-төр кижил. Оон өстүр азыр-ап каады алдан ала чылгызы бо шаттың кырыга хыйы-лайдыр кыштежи кыштаар турду. Бодунуң бажы хойза-да, ботба-чавазы хоозура-ваан, оолдары чыраа-саан үндүр мууң, мөңгүн чүгөн-чүгүрүмүң чылдыргышты-ры дактап чорур-ла-дыр.

Бо улаада авамың чөвөң-дө тур мен. Оон ырак эвөстө хөймер кызы — Сырыкты авамың хойнуңда дег мөңгө үгүзүң улуг чыдар. Ол чаа-ла 20 хар аяң чорашп, хайга каткыра берген чүвө. Чорашан болза солун кижияң бирөөн турар чавазы. Шко-лазы чылдарында бичиң чо-раагы ложамыктың болгаш шүлдүктөй мөөң хун шыг-ма-мырмыла мадалаттың чыдар. Хөймер думамың холуңг жүжүң бүгү паа-зы-мыла номчуп, көрүп чорур дээр мен.

Оон аалаңда чорор оруу хире чок чер бар. Угула анаа авачыты ажаар турган боор. Бичалажык ашакты Таар-малдын улуг чөвөөңө салган бис. Ол чок черин кажан-бир бодумуң бөрүк бажым хый-касы берзе элээрим мага-ткан. Черде ыныг шөпкү, чок кижилеринг чөвөг-лөрүңгө келдире хөрөкө хөй-сө болалар дойлу, сак-тышкылар болгаш сары-налдар савазы ажыр хөрө-п-лөс дээр.

Бичан Хустүкү кластарга өөрөнүп турган бис. Бир-де класс хурааның соонда ала-дө-лөргө концерт көрүлөр апардымыс. Бичан мен «Таа-

ланчыг өөсей ыры» деп бо-думуңг борастааным шүлдү-мү чугааладым. Оон чамдык олдуруттары угаанымда ам-даа хөөрө:

Ааткымпта огу мени, Авам күжүр эргелдип, Өмөкү-хою, өлөк-кыштаа, Өрөмчөй-чөр ыркым апаар. Чүрөөм-биле калы төрөн Сузук ышкы үнедөлгө Өсте-барда сиптиң калган Өөрүшкүң таалай ырың Өлүжөгө кайың үтүр.

Бо шүлдүктү чугааланкым, авамче көөрүмгө, та өөрөң-ниңден чүвө, та өөлөгөңүң дөңү ол, карактарыңың ча-жы борбак-борбак гүлгү бо-луп орап чорду. Оон өөрүм оолдар: «Аванга өрөң төлөп калдың, Донтак» — деп хо-лум тууду турдулар. Бичал-ажык оларга мында дөңмөң-ни ам-даа утаан мен. «Ава-зыңга өрөңи кижик дийгү чо-рап эгилди шыдаас. Чүгө чырык чөргө бурганчык чаап кааны, үдө-сө-сө-сө-сө чүктөп эрттиргеш, алың ораңчы бар оруунга авач сүвөңиң сөө-бө-лө сазажыр. Бичан ава кижияңг човаан өгиткен, эргитпөөң билдиң ап болур. Ие кижик чырык чөргө кам-галачкы-лаа болза, аза ора-нынга шынчектея апаар» — дөөң мен. Чок, маңа чазын-чар чордум. Өлү-лаа берзе авамың мени камгалаан че-ри база бар.

Бир-ле татап машиналыг айныла таварышкан, эмгел-дө мөселер чок келгеш бол-ган мен. Эмчилер мөөң ам-чылмы дөң дүңхүп, үгү-чү-чүлүн чок демсөңиң кел-төңөр. Оон соонда угааным орталыңан, күм кылып бер-диң. Бичан мөөң авам дү-жүмдө: «Оглум, бижыг тут-

Чылыг сеткил-биле

КЕЗЕР ЭМЧИ

К ААС-ЧАРАШ бойдус чурумалдыг, барыксаан-чыг Кара-Хөлдүң Дасын-Хемниң унуңа дөрттөн ажыг чыл бурунгаар келир үдө эмчиңиң мергежилинг чедип алыр оол төртүтүңөң. Ала-незиниң амыдырал-чурт-талгаанын айы-биле ол Аксы-Барлыкка көжүп келдире, анаа ортукмг шкөланы 1961 чылда чедипшиңниг дооскаш. Томскиниң меди-цина институтунга өөренири-биле ол-ла чылын өлчө ки-рип алган. Өөрөлдиңге аялы-ла кызымак кижик болгаш Сайын эмчиңиң алыг билиңг чедип алыр дөш чүвөнү бодум хөрөк кырып-да көрүм. Арымг кижилер-ни анаа бүтүрлөп, коллега-ларыңны анаа чоргалары-ры оңу балыктаар. Кижил-лөрө оң эчпөк сөс ашпөт-лөрү диннаас сөс, хүтүмү-рүй араак, чүвө чугаалаары-мун холга алган. Эмчи бо-луп, төрөөң Тываамаңа чанып келдире Сайын Сергеевич Климни Аксы-Барлыкка участок эмнелгениңе ажил-дары-биле өлчө чоруктан. Таңың чөргөң, ала-не-зиниң чаныга аякылдарың таарымычалыг болбай кал-чаар. Ол анаа бир чыл иш-тиндө чоңунг кадың дөш сатыш човаңың аякылдаан, чөвөңг макталыңа чедип алган. Оон ажилыңга мер-гежилинг коюуңуң чөп чугаалажы берген. Бир чыл ажа дүжүп чорда Барың-Хемчик коңуң эмнелгениңе аякылдарың анаа сүмө-лөөң, Сайын Сергеевич Клим анаа күзөлдүң-биле чөпшө-рөшкөн. Кызыл-Мажалыкка кезер эмчи боор аякылдап кезер чоруй. Санкт-Петербургта медицинаң эртем-шынчи-лест институтунг орнатка-рамыга билиг-мергежилинг бедилдиң ийи чыл өөрөңгөш, оон келгеш, Кызыл-Мажалыкка бир, Ак-Довурак хоорай эмнелгениңе бир чыл аякылдап, оон соонда рес-публиканың онкология дис-пансерининг кезер эмчиң болуп аякылдай берген. Ол ам дөш катогорияны кез-ер эмчиң, колдуңуң-лаа кижил-шөңүңүң аарыларын-нын талазы-биле аякылдан турар. Тываа ол улуг-хы-рым, шөңүңүңүң чыг-те аарыларын кез-ер эмчөөң боттанды-рып, ол талазы-биле арга-дуржулганың дамчыдып аякылдаан, Сайын Сергеевич ам чаа эгелээ чорур аарыны эмнөө талазы-биле чедипшиңниң чорудуп турар. Республика-нык онкология улуг дис-пансеринде кезер эмчөөң чорудар салбыраң ажилың ол удуртуп турар.

К ААС-ЧАРАШ бойдус чурумалдыг, барыксаан-чыг Кара-Хөлдүң Дасын-Хемниң унуңа дөрттөн ажыг чыл бурунгаар келир үдө эмчиңиң мергежилинг чедип алыр оол төртүтүңөң. Ала-незиниң амыдырал-чурт-талгаанын айы-биле ол Аксы-Барлыкка көжүп келдире, анаа ортукмг шкөланы 1961 чылда чедипшиңниг дооскаш. Томскиниң меди-цина институтунга өөренири-биле ол-ла чылын өлчө ки-рип алган. Өөрөлдиңге аялы-ла кызымак кижик болгаш Сайын эмчиңиң алыг билиңг чедип алыр дөш чүвөнү бодум хөрөк кырып-да көрүм. Арымг кижилер-ни анаа бүтүрлөп, коллега-ларыңны анаа чоргалары-ры оңу балыктаар. Кижил-лөрө оң эчпөк сөс ашпөт-лөрү диннаас сөс, хүтүмү-рүй араак, чүвө чугаалаары-мун холга алган. Эмчи бо-луп, төрөөң Тываамаңа чанып келдире Сайын Сергеевич Климни Аксы-Барлыкка участок эмнелгениңе ажил-дары-биле өлчө чоруктан. Таңың чөргөң, ала-не-зиниң чаныга аякылдарың таарымычалыг болбай кал-чаар. Ол анаа бир чыл иш-тиндө чоңунг кадың дөш сатыш човаңың аякылдаан, чөвөңг макталыңа чедип алган. Оон ажилыңга мер-гежилинг коюуңуң чөп чугаалажы берген. Бир чыл ажа дүжүп чорда Барың-Хемчик коңуң эмнелгениңе аякылдарың анаа сүмө-лөөң, Сайын Сергеевич Клим анаа күзөлдүң-биле чөпшө-рөшкөн. Кызыл-Мажалыкка кезер эмчи боор аякылдап кезер чоруй. Санкт-Петербургта медицинаң эртем-шынчи-лест институтунг орнатка-рамыга билиг-мергежилинг бедилдиң ийи чыл өөрөңгөш, оон келгеш, Кызыл-Мажалыкка бир, Ак-Довурак хоорай эмнелгениңе бир чыл аякылдап, оон соонда рес-публиканың онкология дис-пансерининг кезер эмчиң болуп аякылдай берген. Ол ам дөш катогорияны кез-ер эмчиң, колдуңуң-лаа кижил-шөңүңүң аарыларын-нын талазы-биле аякылдан турар. Тываа ол улуг-хы-рым, шөңүңүңүң чыг-те аарыларын кез-ер эмчөөң боттанды-рып, ол талазы-биле арга-дуржулганың дамчыдып аякылдаан, Сайын Сергеевич ам чаа эгелээ чорур аарыны эмнөө талазы-биле чедипшиңниң чорудуп турар. Республика-нык онкология улуг дис-пансеринде кезер эмчөөң чорудар салбыраң ажилың ол удуртуп турар.

Кижиниң кыдыкшылың эртен чүвө бар эвөс, кижиге оңу эгилди бээр дээр кызымак ажиллап чорур мергежилиг бедик эмчиге кижик канчар чөргө чоргаларың кезер эмчөөң сөргө үңгөң кижилеринг: «Четтирим, эмчи!» деп сөглөң сестериң өөрүшкүңүң, итегелдиң сөстөрүң-дир, эмчиңиң кижияңиң, мерге-жилинг бединге үнедөл-лөр. Эмчиге ол чылыг сөстөрүң чылыг сеткилден чугаалаксаан ийи мен. Сал-бырла саналар болгаш кү-зөшкөңүңөң дөңгөңдө аары-кыжилеринг өөрүп чет-тиршиңниң сөстөрүң — кезер эмчи Сайын Сергеевич Климге улуг шаңал, эмчи-нин сагым-сеткилден улам өөрүп, ажылче удам сорук кирип турары чугаажык.

Клим-оол ХЕРТЕК.

ЧЕРАК-КЫС ОРТУЛУУ

Төрөң сугтуң Улуг-Хемниң орта агымында, арай сожум, чымааргай булуңда ортулуугу «Черик-Кым ортулуу» деп салгыңыр кижилер алаан болу.

1947—1948 чылдар үезинде чүвө-дүр. Чаа органиастаан «Вай-Булуң» колхозтан ийн өг малчын аал Улуг-Хем-нин солгай өрнине чы-лаан, Бир-ле хун аалдан 6-7 харыг бичиң кыс уруг чиде берген. Дилээш, тып чалаан, Аал ишти ыгдыжып, мунгарып пат болган.

Сөөлүңө билиңгени бол-са, бичиң уруг кара чаас-каан хемге эштип, суг кыдышты ойноп турган. Хөпө-тен чогулган чүкүлүг ор-туг-хөмө өрү чоктааш, эрик-че улуг чалгылары оокан эртен. Чогум-на ынак бичиң кижини хемче чалгы-лар чүлүгү шапкан, эштип билди уруг эштип, хемни күрү-ла багкан. «Сугжу» уруг харлап, темпеленип, ойт-лап, ооргалан чораа-чорва, ортулаң ыракта кудулаар ааруучул эштип үнө берген. Анаа хүзөөң, конган.

Дартаанна донган, аш-таан, дүрөөн уругну балдык-лаан орустар тымакш, олага чөмгөрүн хүзөөш, Кызылче ачарганлар. Хоорайга кел-геш, бичиң уругну шадгаа черинге дужаал берген. Каш хонганда уругуң аалы билиңе берген. Бичиң кижик чанып келген.

Хем унунуң аалдары демги ортулуугу «Черик-кым ор-тулуугу» деп азан каан.

Оюн КОРОДА.

БОЙДУС КААЗЫ

Чүрээм долду

Кызыдың каан өрт-камыл чалгып паш дег, Кызыл хүнүм дег баштап хөрөп үндү. Калтаганым шаарыңа кижик көрбөөң. Катаганым херелениң чынап туру.

Дангаар эртен черниң кыры хуулуп турар Даглар сирти ятаан, сарыг кожаа кеткен. Могол, шылап, дыш чок хонган күрүк болум Бойдустуң каас шырайыңга кужактаттым.

Билдирмес күш күчү-сүрүм көдүрүтүм. Агаарга дег, чингим хөлчөк ужулгүтүм. Күстүң каазы сеткилениң ортуңуруң Күзүңгү чор солангызы чүрөөм долду.

Кырың назын мурунда чок, эртенниң-не Чалыртканым, даңың сергек уткуп чор мен.

Лидия ИРГИТ.

ДУШТЕР АҢГЫ-АҢГЫ БОЛГУЛААР

Эрткен чылың «Шың» солунга мээң чангыс чер-чурттуң Сара Делбан-оол уруу Кууларың дүш дугайында болалары соңурагымың хайныктыр-гай, Бичала-даа Сарраың болаларың катап-тайың, бодума амы-хууда болулаан дүштеримияң чамдымыс маңаа каакы-лаа болза, номчукчулар-га соңурагалың бижирин оралдыжы көрөйң.

Бичан Көпчөс-Актын кезек Ондарлары кыраллар, баалыктар ажилдыр кожа-каа бөс алган, кышта-лаар, аалдарың улуг-бичиң кижилерин ынай-бээр ар-гы-жып, аялы-амылар дуга-йында чугаа-соодун үсөс турганнар.

Бир катан Ак хаязынга хой, өшкү кадарың, аштар бажы теп, хунедир маннап хүнээңиңден алга келгеш, кежээки чөк соннаа дөр ба-жыңа чылыңкып, дораан-ны шымылар удуй берген болдум. Ол дүңе дүжөөң кор-гунчүг дүжүмүң авамга мыңга деп чугаалаан мен: — Бо дүңе дык-лаа кор-гунчүг дүң дүжөдүм, авай Чирик думчуктуң. араагар-корсагар дүштериг, арга-гар-салбагар баштыг, арган кара кадайга дүштүм. Ол кадыг ужурулг дүш боор, авай?

Авам дүңе таакымың лаң-заныңа ургаш, оттуң кезек-биле кысып, шала тавар-ыкын бургурадыр соргу-лааш: — Бичаарга сен кончүп эки дүш дү

АЧЫ-ДУЗАНЫҢ КОЛ ХЕВИРИ БӨГҮНДӨ

Даарта — Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.

Почта харылзааның ажилдакчыларының хуну. Амгы уениң негелдениң аайы-биле почта харылзааның бот-тускайлаң аны адыр кылдыр тургустунганда бээр ам үш чыл эркен. Ол — почта харылзааның ажил-чорудулазын уламчылаашаан, ону эде тургузарынын үези болган, почта харылзааның 17 адыры тургустунган. Республиканың чонунуң почта харылзааның ачы-дузаның чедирин ажилдаң турар ол коллективтерин ажил-чорудулазын дугайың база амгы байдалдарда оларын амыдыралын, сорулгазын, тургустуну турар айтырлары бистин солунунуң номчуну турар чугаалаң бээрни Тыва Республиканың Федералдык почта харылзааның ажилдакчылары чалыгы Галина Ивановна НАСЮРЮНДЕН дилеи бис. Бистин корреспондентиста Г. И. Насюрюнбиле интервьююн мооң ааанда парладымыс.



Понедельник
16.00 Сылдыстар шагы.
16.40 «Элен болгаш оон өөрү».
17.05 Дижам.
17.30 Спорт чеди хонукта.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 Баштайгы көргүзүг.
«Чаа өргүл». Т/с. (Врачана), 1996 чыл.
19.10 Килин түлүк.

Вторник
14.15 Мультифильм.
14.25 Баштайгы көрүштөн ынакшал.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Дидим чүректинг ынар».
15.45 «Хөгүдүт КВМания» кварьете.
15.55 Мультироллалы.
16.40 Хуулгазыннар, азы Си-нема.
16.40 «Элен болгаш оон өөрү».
17.05 «18 харга чедир болган оон чыл намыздылар».
17.30 Спорт чеди хонукта.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 «Чаа өргүл». Т/с.

среда
14.25 Баштайгы көрүштөн ынакшал.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Дидим чүректинг ынар».
15.45 Кактус болгаш Кю.
15.55 Дом-и-соль.
16.40 Дижунгайын кийгээм.
16.40 «Элен болгаш оон өөрү».
17.05 Тет-а-тет.
17.30 Спорт чеди хонукта.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 «Чаа өргүл». Т/с.
19.10 Концерт.
19.40 Театр + ТВ: «Современник» 40 чыл эркенде.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар.

Четверг
14.25 Баштайгы көрүштөн ынакшал.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Дидим чүректинг ынар».
15.45 Лето-го.
16.40 «Элен болгаш оон өөрү».
17.05 Рок-кичээл.
17.30 Спорт чеди хонукта.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 «Чаа өргүл». Уран-чечен фильм.
19.10 Килин түлүк.
19.35 Катык-хөг панорамазы.
20.00 Чүгле иелээ.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар.
21.00 УЕ.
21.40 «Ай чырым» деп детективтик агенттелер.
22.45 Көрүш.
23.30 «Аморика» деп салчылар бажыны. Уран-чечен фильм.
01.50 «Улуг өскерилге» 4-кү сериязы.
03.05—04.05 Тамара Синая. Ажыл болгаш Муслим Магомаев ырлар.

Пятница
16.45 Мультифильм.
17.05 «Элен болгаш оон өөрү».
17.30 Спорт чеди хонукта.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 «Чаа өргүл». Т/с.
19.15 Кижи болгаш хоюду.
19.45 Хуулгазыннар шөлү.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар.
21.00 УЕ.
21.40 «Ай чырым» деп детективтик агенттелер.
22.45 Көрүш.
23.30 «Аморика» деп салчылар бажыны. Уран-чечен фильм.
01.50 «Улуг өскерилге» 4-кү сериязы.
03.05—04.05 Тамара Синая. Ажыл болгаш Муслим Магомаев ырлар.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.
РЕДАКЦИЈНЫҢ КОЛЛЕГИЯЗЫ: П. С. Базыр (кол редакторууу орадакчызы), А. Б. Монгуш, А. О. Оксун (харыссалгалы секретары), М. М. Саах (кол редакторууу орадакчызы), Н. С. Эрген.
РЕДАКЦИЈНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чэр — 3-34-26; кол редакторууу орадакчылары — 3-34-17; 3-39-91; харыссалгалы секретары — 3-34-92, орадакчылары — 3-45-93.

«Шын» солун неделя диргузунда телекөрүкчүлерге (Июль 15 - тен 19 - ка чедир)

ИЙГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал
15.30 Иванов, Петров, Сидоров болгаш өскерлер-даа.
16.10 Ажыл-иши Россия.
16.35 Урулгарга медээлер.
16.50 «Хуулгазын чемолаң».
17.05 Сенден хамааржыр.
17.25 «Чөлөнджер», Элээдилгер сериал.
17.55 «Тыва» канал
18.35 Мультифильм.
18.50 Сайзанак.

19.35 Аялганы тып көр.
20.00 Бир өвөөс...
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар.
21.00 УЕ.
21.40 «Херек кырында элестиг-даа».
22.40 Төгүдүн чажыттары.
«Руська» алаттынмыс-кем... 2-ги дачыдылга.
23.25 Бут бөмбүүнүң дугайында дочулал.
00.15—02.05 «Гамбринус» деп Д. Месхиетин фильм.

14.10 Килин түлүк.
14.35 Аялганы тып көр.
20.00 Тама.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар.
21.00 УЕ.
21.40 «Байлак чай». Уран-чечен фильм.
23.25 Д. Буоянин комперти.
00.50 «Улуг өскерилге» 1-ги сериязы.
01.55—02.25 МТУ-нун хөгжүмүгү программазы.

ИЙГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал
7.30 Эртенги экспресс.
8.00, 12.00, 15.00 МЕДЭЭЛЕР.
8.15 «Школяның хуулгазын автобузу».
21.00 УЕ.
21.40 «Андромеданың штаммы». Уран-чечен фильм.
15.20 «Дидим чүректинг ынар».
15.45 Лето-го.
16.40 «Элен болгаш оон өөрү».
17.05 Рок-кичээл.
17.30 Спорт чеди хонукта.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 «Чаа өргүл». Уран-чечен фильм.
19.10 Килин түлүк.
19.35 Катык-хөг панорамазы.
20.00 Чүгле иелээ.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар.

ИЙГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал
7.30 Эртенги экспресс.
8.00, 12.00, 15.00 МЕДЭЭЛЕР.
8.15 «Школяның хуулгазын автобузу».
8.40 Ажылгыр кижилеринг үези.
8.50 Бөдүүндөн бөдүүн.
9.20 Боду режиссер.
9.50 «Санта-Барбара». Т/с.
10.50 «Флоризел тажының ужурадары». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.
02.40—03.25 «Петр Лешенкога турсакайлыг, музыкалыг панорама».
ИЙГИ ПРОГРАММА
«РОССИЯ» канал
7.30 Эртенги экспресс.
8.00, 12.00, 15.00, 00.00 МЕДЭЭЛЕР.
8.15 «Школяның хуулгазын автобузу».
8.40 Ажылгыр кижилеринг үези.
8.50 Бөдүүндөн бөдүүн.
9.20 Дженгильмен-шоу.
9.50 «Санта-Барбара». Т/с.
10.50 «Флоризел тажының ужурадары». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.
12.20 «Ле Монги».
12.35 «Флоризел тажының ужурадары». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы.
13.40 Ажыл-агынынын дугайында бөдүүнүң бизжени.

14.25 Баштайгы көрүштөн ынакшал.
15.15 Пресс-экспресс.
15.20 «Дидим чүректинг ынар».
15.45 Лето-го.
16.40 «Элен болгаш оон өөрү».
17.05 Рок-кичээл.
17.30 Спорт чеди хонукта.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.20 «Чаа өргүл». Т/с.
19.10 Килин түлүк.
19.35 Катык-хөг панорамазы.
20.00 Чүгле иелээ.
20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар.

19.05 МЕДЭЭЛЕР.
19.15 Чүгле силеринг-биле. Самолет хонар «Уш-Белдир» шөлүнүң начальниги А. А. Устюгов.
19.25 ТЫВА ЧЕРДЕ.
19.50 Коллаж.
«РОССИЯ» канал
20.00 «Санта-Барбара». Т/с.
21.00 МЕДЭЭЛЕР.
21.25 Сетил хандыр селгүчтөзүкчү.
21.35 Амданың чем үезинде хөгжүм.

15.20 Ажыл-иши Россия.
15.35 Россия арып-шырайда.
16.00 Урулгарга медээлер.
16.45 «Хөгүдүт салгың».
16.50 Месхиетос.
16.40 Янзы-бүрү чылдарың музыказы.
16.55 Сенден хамааржыр.
17.15 Дээрбектен бир базым.
ТЫВА» канал
17.35 Мультифильм.
17.45 Т-рнин симфониктиг оркестрининг концерти.
18.10 «Содружество» телекатышкының көргүзүрү.
18.40 МЕДЭЭЛЕР.
18.50 «Көдө амдырал» Чедим.

8.45 «Школяның хуулгазын автобузу».
8.40 Ажылгыр кижилеринг үези.
8.50 «Славян базар».
9.00 Л-куб.
9.45 «Санта-Барбара». Т/с.
10.45 «Кой-ле бизинместерлик кеминг херек». Уран-чечен фильм.
12.25 Чөптүг чоруткуч үези.
13.05 Ажыл-агынынын дугайында бөдүүнүң бизжени.
13.15 Эртим релиацияны..
13.45 Ретро-шлягер.
14.10 Иванов, Петров, Сидоров болгаш өскерлер-даа.
14.50 Мультифильм.
15.20 Шимчeves хөрөнги садымы.

15.25 Ажыл-иши Россия.
15.50 Россия арып-шырайда.
16.05 Урулгарга медээлер.
16.20 Мунгарара.
16.35 Мультифильм.
16.45 Янзы-бүрү чылдарың музыказы.
17.00 Сенден хамааржыр.
17.15 «Чөлөнджер», Элээдилгер сериал.
ТЫВА» канал
18.15 Абитуриент-96. Шылгалдалар чеди.
18.35 МЕДЭЭЛЕР.
18.45 «О» программа.
19.05 Хөгжүмүгү байыр.
19.45 МЕДЭЭЛЕР.
19.55 Коллаж.
«РОССИЯ» канал
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.25 «Санта-Барбара». Т/с.
21.20 Маски-шоу.
21.55 «Малемудаль стриптиз». Уран-чечен фильм.
23.45 «24-метеор-24».

16.15 Россия арып-шырайда.
16.30 Урулгарга медээлер.
16.45 Уааткан шактыг.
17.00 Месхиетос.
17.10 Янзы-бүрү чылдарың музыказы.
17.25 Сенден хамааржыр.
17.45 «Чөлөнджер», Элээдилгер сериал.
ТЫВА» канал
18.15 Абитуриент-96. Шылгалдалар чеди.
18.35 МЕДЭЭЛЕР.
18.45 «О» программа.
19.05 Хөгжүмүгү байыр.
19.45 МЕДЭЭЛЕР.
19.55 Коллаж.
«РОССИЯ» канал
20.00 МЕДЭЭЛЕР.
20.25 «Санта-Барбара». Т/с.
21.20 Маски-шоу.
21.55 «Малемудаль стриптиз». Уран-чечен фильм.
23.45 «24-метеор-24».

КҮШ ЧӨК ДИП САНААР
Чадаананың № 1 ортумак школаның 1987 чылда Белла Бекеевна Кара-Салга тыыскаан № 430944 дугаарлыг аттестат читкенин барымдалааш, ону күш чөк деп санаар.
Кызыл кожуунуң Байн-Кол ортумак школаның 1996 чылда Чинчи Васильевна Сумбарың адынга тыыскаан А № 0112410 дугаарлыг аттестат читкенин барымдалааш, ону күш чөк деп санаар.

ТОРУТТУҢЕН ХУНУНЕР-БИЛЕ!

Мөдэ эртим, хүндүлүг чангыс акым Николай Васильевич ТАМБА бо хүнерде 70 харлааның демелген турар. Ол Каа-Хем кожуунун Воерока суурда чурттан чоруур. Холдары төвөр, кылбас-тутпас чүвез чок, ажы-тоду дээш сагыш чован чоруур, чонунга хүндүктелгил кижиги.
Акымның, чурган-аавыштын 70 харлааны таварыштыр илгил байыр чедирин, каң калдык болурун сеткилгез ханызында йөрөп, күзелин!
Дунмазы Анна Васильевна, урулгары Рая, Лена, Чолураа, урулгарының ажы-тоду Дарина, Аннушка.

Бистин чествоис Максим Антонович ООРЖАК июль 15-те төрүттүнгөн хүнүн демелээр. Ол Ак-Довурката «Тыва даг-дугу» комбинатта хөй чылдарга ажиллап келген. Чествоис кылды билбес чүвез чок, алын холдарыг кижиги: электрик, дашчи, каныкчы база машина-техникагы көчүгү эки билер. Боду дузаарын, биче өскүлгил, чонунга хүндүктелгил. Ол өсүп ээлсинг бузарында эки, төлөшп ала.
Хүндүгү чествоис төрүттүнгөн күчү-биле байыр чедирин, бичиги каныкшылы, аас-кежикти, ажил-ижинге чедиринкини күзелин!
Чуржулары Раиса, Инча, Прнна, Урана, Анай-Хаак, Бажалары Сергей, Степан, Владимир, Ай-оол.

ЧАРЛАДАР
АЛДЫНДАН КЫЛГАН КААСТАЛГАЛАР
Кызыл хоорайны «Измурд» салдында алдындан кылган каасталгалары (Россия) салдып турар. Ында билзектер, билзектештер, илчирбелер, сыргалар дээш, оон-даа өске барааннар бар.
Өгленер дээн аныктарны, херэженирге белек садар дээн эр улусту, шеверини каастанынганга ынак херэженнерин бо салдыга сагыжына кирген эдилелди салдып алары-биле дараазында адресче чалап тур бис: Кызыл, Кочетов кудумчузу, 104.
«РОССИЯНЫҢ ДЫННАДЫП ТУР
Тыва Республиканың харылзаа болгаш информатиканың «Россияның» курусу бугурулуң Кызыл хоорайда Веселня, Гранитина, Молдобежана, Светлана кудумчуларына телефоннар салдып турар доорал тынашын тур.
Ол кудумчулары чурттан турар телефон салгыттын алдыр күзелиг кижилерин дараазында адресче чедиң келдириң чарап тур: Кызыл, Дружба кудумчузу, 156, кабинет № 109, телефону 3-15-15.
ХООЧУН МӨГӨ ЧАЛАП ТУР
Тыва национал хуретке, Россия Федерациянының спорт мастери, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, ал болур Олимпий оюнулары кижикчиң, Европа болгаш Россия чемпиону Чечен-оол Монгуштан баштайгы трепер башкызы, спорттун хоочуну Доржукай Базыр-оолович ДОЛАННЫҢ 50 харлааныга турсактаан 64 мөгөвүн хүрежи Чоон-Хемчик кожуунун Хайыраганга 1996 чылдың август 3-те 12 шахта эгелээр.
Шанналары: шүзүткен мөгөге — аят, үжүрлешкен мөгөге — шары, 3-кү, 4-кү чери элзэн мөгелерге — ирт, серге 5-тен 8 чедир чер элзэн мөгелерге ортектинг белектен.
Хоочун мөгө Тываның эң шырак мөгелерин болгаш бөдүүнүң үезинде кады хүрежин чоран эш-өөрүн хүндүктелбеле чалап тур.

ДОЗУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭНГЕВИНИ
Бай-Тайга кожуунун Бай-Тал ортумак школаның 1981 чылда доосканнары июль 26-да школа чанынга чыгылары чарап тур.
Оргкомитет.
Тес-Хем кожуунун Чыргаланды ортумак школаның 1986 чылда доозукчулары болгаш класшы-вус удуругучу башкызы Татьяна Ашак-ооловна Сарыгларыны 1996 чылдың июль 20-де школага болур ужуражылгаже чалап тур бис.
Оргкомитет.
Тыва Республиканың Иштики хөрөктер намызы миллицинин майору С. Ч. Ондарга, өг бүлөсинге оон авазы Татьяна Эмиштановна ОНДАРНЫҢ мөчээни-биле холбаштыр ханы каныкшылы илгерилеп тур.

Агар саны: КБ «Тыва кредит» № 363906, корр. сч. 700161629, МФО, 49304729, ИНН — 1701008465.
Солун Россия Федерациянының Паралла болгаш массады информатика хеестериниң талазы-биле хоорукчулугулары чыгыдылаашка контрол болган бугурукчуну Тыва доозукчу эргелелинде бүтүстүткен.
Бүтүктеттер дугаары — 100007.
Солунда парлагыткан материалдары, авторларының болгалары релиацияны гүрүжү-биле түшүп барып болур. Айткыткан санаары болгаш өскө-даа фактылары, аныктыгылары дээш авторлар боттары харысалгалыг.

Тыва Республиканың Паралла болган информатика талазы-биле хоорукчулугулары чыгыдылаашка контрол болган бугурукчуну Тыва доозукчу эргелелинде бүтүстүткен.
Бүтүктеттер дугаары — 100007.
Солунда парлагыткан материалдары, авторларының болгалары релиацияны гүрүжү-биле түшүп барып болур. Айткыткан санаары болгаш өскө-даа фактылары, аныктыгылары дээш авторлар боттары харысалгалыг.